

Міщук Є.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, оподаткування,
публічного управління та адміністрування,
Криворізький національний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ БАГАТОВАРІАНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО І ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩ

Стаття присвячена дослідженню економічної стійкості та економічної безпеки підприємства в умовах багатоваріантності зовнішнього та внутрішнього середовищ. Наведено дефініції економічної безпеки, що містять термін «стійкість» та його похідні. На основі зіставлення дефініцій економічної стійкості з аналогічними дефініціями економічної безпеки виявлено їх спільні характеристики. Показано відмінності між досліджуваними поняттями. Запропоновано підходи до визначення сутності економічної стійкості підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, економічна стійкість підприємства, середовище, підходи, стан.

Вступ. Багатоваріантність зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства обумовлює актуалізацію підвищення його економічної стійкості та економічної безпеки. Однак наявна відсутність однозначності у понятійно-категоріальному базисі зазначених понять не дає змогу менеджерам швидко реагувати та вибирати відповідні найдоцільніші управлінські заходи.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженням економічної безпеки підприємства та окремо його економічної стійкості присвячена велика кількість публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців. Проте питання їх взаємозв'язку висвітлені обмеженим колом вчених, серед яких доцільно назвати таких, як Ю.М. Якименко [2], В.А. Предборський [3], О.А. Сметанюк, С.О. Кругляк [4], О.М. Ляшенко [5], Є.В. Міщук [27]. Визнаючи вагомий внесок учених, все ж таки вважаємо, що потребують систематизації підходи до сутності окреслених понять та їх взаємозв'язку між собою та іншими категоріями.

Мета статті полягає в дослідженні економічної стійкості та економічної безпеки підприємства з метою конкретизації їх економічної сутності та визначення взаємозв'язку між ними.

Викладення основного матеріалу. Необхідність функціонування підприємств у сучасних умовах багатоваріантності зовнішнього та внутрішнього середовищ вплинула на існування серед науковців понятійної невизначеності стосовно термінів «економічна безпека підприємства» та «економічна стійкість підприємства». Це призводить до непорозуміння у питаннях про те, яке з цих понять є більш важливим, тобто на покращення чого (стійкості чи безпеки) мають бути спрямовані найперші заходи в умовах обмеженості ресурсів, зокрема часу для прийняття управлінських рішень.

Науковці, які розглядають теорію систем, економічну безпеку називають першою ознакою стійкості системи, розуміючи її як здатність системи захищати себе від небезпек і загроз з боку внутрішніх та зовнішніх чинників [1, с. 39]. При цьому Ю.М. Якименко відзначає, що стійкість організації відображає міцність і надійність елементів бізнес-структури всередині неї самої, а також її здатність до попередження загроз, такий стан організації означає динамічну рівновагу економічної діяльності як системи, за якого має місце певний рівень її безпеки [2, с. 134]. Аналогічно В.А. Предборський, О.А. Сметанюк та С.О. Кругляк доводять, що чим стійкішою є економічна система, тим вищою буде її економічна безпека [3, с. 16; 4, с. 193], а порушення пропозицій та зв'язків у фінансовій системі підприємства сигналізує про перехід фінансової системи від безпечного стану до небезпечного [4, с. 193]. Водночас існує інша точка зору, згідно з якою, наприклад, О.М. Ляшенко обґрунтовує, що стійкість і безпека – найважливіші характеристики підприємства як єдиної системи, і їх не слід протиставляти, адже кожна по-своєму характеризує стан підприємства. При цьому науковець запропонував стійкість розглядати з двох позицій, а саме як властивість функціонування системи економічної безпеки підприємства (тобто як процес, а не явище) і як стан, що утримується протягом певного проміжку часу (тобто дискретно) [5, с. 136].

Отже, для з'ясування співвідношення понять, які аналізуються, необхідно дослідити сутність терміна «економічна стійкість». Найкраще, на наш погляд, це можна зробити на основі порівняння з аналогічними за певними рисами термінами економічної безпеки підприємства (табл. 1).

Зіставлення окремих дефініцій економічної стійкості з аналогічними дефініціями економічної безпеки на основі їх спільних характеристик

Визначення економічної стійкості підприємства (автор і джерело)	Визначення економічної безпеки підприємства (автор і джерело)
<i>Стан ресурсів, їх використання</i>	
Стан його матеріальних, економічних і трудових ресурсів, їх розподіл та використання, які забезпечують розвиток підприємства на основі зростання прибутку й капіталу за збереження платоспроможності та кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризиків (Н.В. Алексеєнко [6]).	Стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки та устаткування) та підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування, динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішніх та зовнішніх негативних впливів (загроз) (С.Ф. Покропивний [7, с. 334]).
<i>Стан підприємства</i>	
Такий стан підприємства, за якого зберігається здатність ефективного функціонування та стабільного прогресивного розвитку за негативних впливах зовнішнього середовища (О.Н. Зайцев [8]).	Стан підприємства, за якого відбувається його ефективне функціонування через визначення, забезпечення та захищеність функціональних складових, а також здатність протистояння як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам (О.М. Бондаренко [9, с. 6]).
Загальною властивістю є забезпечення конкурентних переваг, конкурентоспроможності	
Основа забезпечення конкурентоспроможності підприємства, що досягається шляхом забезпечення стійкості всіх видів ресурсів до зовнішніх загроз і формування стійких конкурентних переваг (О.С. Харитонова [10]).	Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів та організаційної структури підприємства його стратегічним цілям та завданням (В.В. Белокуров [11]).
<i>Здатність адаптуватися</i>	
Здатність адаптуватися до змін умов господарювання та зовнішнього середовища зі збереженням своїх функцій; здатність системи (об'єкта), виведеного з рівноважного стану, самостійно повертатися в цей стан; здатність зберігати свою цілісність та одержувати прибуток (О.В. Матушевська [12]).	Здатність адаптуватися до наявних умов, які не впливають негативно на власну діяльність (І.Л. Плетнікова [13, с. 7]).
<i>Здатність до протистояння, самозбереження</i>	
Здатність підприємства ефективно протидіяти несприятливим внутрішнім та зовнішнім впливам, адекватно та швидко змінювати свою внутрішню структуру відповідно до різних умов (Р.В. Попельнюхов [14, с. 58–61]).	Здатність (і стан) суб'єкта господарювання протистояти небезпеці, що руйнує структуру та спроможність реалізувати свою місію в системі пануючих суспільних відносин (В.К. Васенко та ін. [15, с. 125]).
<i>Загальною властивістю є вжиття фінансових заходів (механізмів) в умовах впливу негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища</i>	
Здатність економічної системи не відхилитися від свого стану (статистичного або динамічного) за різних внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування та використання фінансових, виробничих та організаційних механізмів (В.Л. Іванов [16]).	Здатність підприємства ефективно та стабільно здійснювати свою господарську діяльність шляхом вжиття сукупності взаємопов'язаних діагностичних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання ресурсів підприємства та нівелювати вплив негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища (А.О. Єпіфанов та ін. [17, с. 25]).
<i>Спільною рисою є досягнення поставлених цілей</i>	
Здатність системи (підприємства) зберігати певний (наперед заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій у бізнес-середовищі; вона визначає місце підприємства як підсистеми в системі вищого порядку (регіональної та міжрегіональної) (В.С. Дяченко [18]).	Стан суб'єкта господарювання, за якого він спроможний захищати себе від внутрішніх та зовнішніх загроз і досягати поставлених цілей бізнесу в конкурентному середовищі (В.Г. Андрійчук [19, с. 742]).
<i>Змішаними спільними рисами є використання потенціалу та визначений діапазон (межі)</i>	
Перебіг процесів в основних сферах діяльності підприємства (фінансовій, виробничій, організаційній), що забезпечується за рахунок найповнішого використання економічного потенціалу та розроблених методів управління економічною стійкістю, адаптаційних можливостей підприємства, про що свідчить перебування значень показників діяльності підприємства в наперед визначеному діапазоні (В.Л. Іванов [16]).	Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі (А.В. Кірієнко [20, с. 6]).
Спільною рисою є забезпечення потенціалу	
Сукупність взаємообумовлених та взаємопов'язаних складових, які за будь-яких умов забезпечують здатність до ведення діяльності підприємств, запас ресурсів (ресурсного потенціалу) та збалансований процес функціонування (О.В. Ареф'єва, Д.М. Городянська [21]).	Система забезпечення та захисту економічних інтересів і потенціалу розвитку від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз (С.А. Черкасова, С.В. Філіппова [22]).

<i>Основою є управлінська система</i>	
Результат прийняття та впровадження ефективних, системних та обґрунтованих управлінських рішень, що враховує галузеві особливості газорозподільного підприємства (Л.І. Галюк [23]).	Такий стан управлінської системи підприємства, за якого досягається ефективне управління ресурсами та існує можливість адекватно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі, проєктувати можливі загрози й реакцію на них з метою забезпечення безкризового розвитку підприємства (П.А. Фісуненко [24]).
<i>Імперативним поняттям є властивість фірми (суб'єкта господарювання)</i>	
Сукупність властивостей найважливіших елементів суб'єкта підприємницької діяльності, а саме виробничої діяльності, організаційної роботи, фінансово-грошового обігу, матеріально-технічної бази, ресурсного забезпечення, кадрового та інтелектуального потенціалів, яка визначає ставлення суб'єкта підприємництва до складного зовнішнього середовища, його взаємодію з економічними суб'єктами різного рівня й дає змогу утворити динамічно рівноважну цілісну систему, що самостійно визначає цілеспрямований рух у сьогоденні та прогнозованому майбутньому (О.В. Корчагіна [25]).	Кількісна та якісна характеристика властивостей фірми, що відображає здатність до самовиживання й розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної загрози (В.В. Забродський [26]).

Джерело: складено автором на основі аналізу праць [6–26]

Слід відзначити, що проаналізовані нами в праці [27] дефініції «економічна безпека підприємства» містять особливі риси, що не мають аналогів у терміна «економічна стійкість підприємства». Водночас має місце обернена ситуація, коли дефініції економічної стійкості підприємства містять специфічні характеристики. До них насамперед слід віднести поняття «рівновага» («рівноважний стан»). Наприклад, Ю.А. Сімех характеризує економічну стійкість підприємства як потенційні можливості підприємства повернутись у стан рівноваги, за якого підприємство має позитивну динаміку функціонування, або не виходить за межі встановлених границь [28]. Проте, на думку низки вчених, це питання є дискусійним. Так, згідно з теорією систем, рівновага є окремим випадком стійкості системи, що вказує на недоцільність її ототожнення з рівновагою або здатністю повернутися до неї [29, с. 289].

Таким чином, на основі проведеного аналізу наукової літератури ми виявили, що спільних рис у понять, які досліджуються, набагато більше, ніж відмінностей (табл. 2).

В роботі О.М. Смолякової [30, с. 223] виокремлено чотири підходи до визначення економічної стійкості підприємства. На наш, погляд, тільки за допомогою двох з них можна відрізнити економічну безпеку підприємства від його економічної стійкості, таких як «економічна стійкість як рівновага» та «економічна стійкість як здатність повернення до початкового стану».

Отже, на підставі проведеного дослідження пропонуємо спільні підходи до розуміння сутності понять «економічна безпека підприємства» та «економічна стійкість підприємства», в основі яких лежать різні класифікаційні ознаки, а саме статичний, динамічний (процесний), ресурсно-функціональний, конкурентний, адаптаційно-розвиваючий, опірний, цільовий, комплексний (змішаний). При цьому відмінними підходами до економічної безпеки підприємства є гармо-

нізаційний, гарантійний та захисний, а до економічної стійкості – рівноважний (що є дискусійним) та відновлювальний (відтворювальний). Вважаємо, що економічна стійкість підприємства має потрійну сутність, як і економічна безпека, вона характеризується одночасно як стан, процес та ресурс підприємства. При цьому, маючи спільне ресурсне забезпечення та бізнес-процеси забезпечення й підтримання, економічна безпека може бути тотожною економічній стійкості підприємства. Отже, доцільно виділити такі можливі ситуації:

- економічна безпека підприємства забезпечує економічну стійкість підприємства та (або) є умовою її досягнення;
- економічна стійкість забезпечує економічну безпеку підприємства та (або) є умовою її досягнення;
- поняття є тотожними, а в конкретному випадку характеризують один і той самий стан підприємства;
- поняття є різними, але рівнозначними для підприємств з точки зору першочерговості їх забезпечення.

Перебування підприємства в одній зі вказаних ситуацій залежить від поставлених цілей, умов функціонування, багатоваріантності зовнішнього та внутрішнього середовищ, а також наявних ресурсів.

Висновки. Проведений аналіз наукових праць показав, що поняття «економічна безпека підприємства» та «економічна стійкість підприємства» взаємопов'язані та мають тісні зв'язки з різними економічними поняттями, серед яких слід назвати ресурси, потенціал, конкурентоспроможність, розвиток, ефективність, життєздатність, стабільність, самоорганізацію, адаптацію. Відмінними рисами економічної безпеки підприємства є застосування в її понятійно-категоріальному базисі таких понять, як захищеність, гарантії та гармонізація, тоді як для економічної стійкості підприємства таким поняттям є відновлення (відтворення), тобто повернення до початкового стану.

**Основні риси, притаманні поняттям «економічна безпека підприємства»
та «економічна стійкість підприємства»**

Риси понять, що досліджуються	Економічна безпека підприємства	Економічна стійкість підприємства
<i>Імперативне поняття – стан:</i>		
– використання ресурсів	+	+
– підприємства, за якого воно ефективно функціонує та використовує ресурси, що характеризується наявністю конкурентних переваг	+	+
<i>Імперативне поняття – властивість фірми (суб'єкта господарювання)</i>	+	+
<i>Імперативне поняття – здатність:</i>		
– адаптуватися	+	+
– протистояти (чинити опір)	+	+
Характеристики, покладені в основу поняття		
Врахування зовнішніх та внутрішніх чинників, впливів, ризиків, загроз, небезпек	+	+
Використання фінансових заходів (механізмів)	+	+
<i>Зв'язок із потенціалом</i>		
Використання потенціалу	+	+
Забезпечення потенціалу	+	+
Гарантії (забезпечення недоторканості власності, майна тощо)	+	–
Захист (підприємства, його інтересів тощо)	+	–
Гармонізація (інтересів, відносин)	+	–
Стан рівноваги або здатність повертатися в неї	–	+
Потенційні можливості підприємства повернутися в стан рівноваги	–	+
<i>Періодами забезпечення є короткостроковий та довгостроковий</i>	+	+
<i>Мета забезпечення</i>		
Досягнення цілей діяльності, підприємства	+	+
Розвиток підприємства	+	+
Реалізація інтересів, потреб	+	+
Мінімізація втрат	+	+

Джерело: систематизовано автором

Список літератури:

1. Кориков А.М., Сафьянова Е.Н. Основы системного анализа и теории систем. Томск: изд-во Томского ун-та, 1989. 207 с.
2. Якименко Ю.М. Вибір підходу до оцінки економічної безпеки бізнесу в організації. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2015. № 3 (13). С. 133–142.
3. Предборський В.А. Економічна безпека держави: монографія. Київ: Кондор, 2005. 391 с.
4. Сметанюк О.А., Кругляк С.О. Фінансова стійкість в системі фінансової безпеки підприємства. Економічний простір. 2014. № 85. С. 187–196.
5. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. 2-ге вид., перероб. Київ: НІСД, 2015. 348 с.
6. Алексеенко Н.В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста. Економіка і організація управління: зб. наук. пр. / за заг. ред. П.В. Єгорова. № 3. Донецьк: ДонНУ, Каштан, 2008. С. 59–65.
7. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підручник. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: КНЕУ, 2001. 528 с.
8. Зайцев О.Н. Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий (на примере промышленности строительных материалов): автореф. дисс. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством». Хабаровск, 2007. 23 с.
9. Бондаренко О.М. Формування комплексної системи показників для оцінки рівня економічної безпеки авіакомпанії. Проблеми системного підходу в економіці: зб. наук. праць. Вип. 5. Київ: вид-во НАУ, 2003. С. 155–160.
10. Харитонова О.С. Економічна стійкість підприємства як основа забезпечення його конкурентоспроможності: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)»; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Луганськ, 2008. 21 с.
11. Белокуров В.В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия. URL: <http://www.safetyfactor.ru>.
12. Матушевська О.В. Сутність та види економічної стійкості промислового підприємства. Соціально-економічні проблеми і держава. 2011. Вип. 2 (5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11abmizb.pdf>.
13. Плетнікова І.Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Харків, 2001. 19 с.

14. Попельнюхов Р.В. Теоретико-методичні засади макроекономічної стабільності. Економіка та держава. 2009. № 2. С. 58–61.
15. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: колективна монографія / В.К. Васенко, Л.А. Пуш, І.П. Шульга, Н.В. Зачосова, О.М. Герасименко; за заг. ред. В.К. Васенка. Черкаси: ТОВ «Маклаут», 2010. 367 с.
16. Іванов В.Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу): монографія. Луганськ: СНУ ім. В.І. Даля, 2005. 268 с.
17. Єпіфанов А.О., Пластун О.Л., Домбровський В.С. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 295 с.
18. Дяченко В.С. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств як чинник соціально-економічного розвитку України. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 3 (33). С. 220–216.
19. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2013. 779 с.
20. Кірієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва». Київ. 2000. 19 с.
21. Ареф'єва О.В., Городянська Д.М. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 8. С. 83–90.
22. Черкасова С.О., Філіппова С.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки інноваційно-активних підприємств: монографія. Одеса: ОНПУ, 2014. 198 с.
23. Галюк Л.І. Забезпечення економічної стійкості газорозподільних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)»; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2012. 22 с.
24. Фісуненко П.А., Нагорний В.В., Левченко В.Ф. Сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства. Економічний простір. 2008. № 1. С. 139–144.
25. Корчагина Е.В. Анализ и оценка экономической устойчивости в структурах предпринимательства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.30 «Экономика предпринимательства»; Государственный университет экономики и финансов. Санкт-Петербург, 2000. 21 с.
26. Забродский В.В., Капустин Н.А. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. Бизнес-Информ. 1999. № 15–16. С. 35–37.
27. Міщук С.В. Визначення безпеки підприємства: гарантійний підхід. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2018. № 1 (83). С. 83–89.
28. Сімех Ю.А. Визначення поняття конкурентостійкості підприємства. Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Серія: Економічні науки. 2007. Т. 10. № 1. С. 12–16.
29. Фещур Р.В., Баранівська Х.С. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису. Проблеми економіки та управління. 2010. № 684. С. 284–290.
30. Смолякова О.М. Уточнення змісту економічної стійкості підприємства та її складових. Комунальне господарство міст. Серія «Економічні науки». 2013. № 108. С. 221–228.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ МНОГОВАРИАНТНОСТИ ВНЕШНЕЙ И ВНУТРЕННЕЙ СРЕД

Статья посвящена исследованию экономической устойчивости и экономической безопасности предприятия в условиях многовариантности внешней и внутренней сред. Приведены дефиниции экономической безопасности, содержащие термин «устойчивость» и его производные. На основе сопоставления дефиниций экономической устойчивости с аналогичными дефинициями экономической безопасности выявлены их общие характеристики. Показаны различия между исследуемыми понятиями. Предложены подходы к определению сущности экономической устойчивости предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, экономическая устойчивость предприятия, среда, подходы, состояние.

RESEARCH OF ECONOMIC STABILITY AND ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF THE VARIETY OF EXTERNAL AND INTERNAL ENVIRONMENT

The article is devoted to the study of the economic sustainability and economic security of an enterprise in the conditions of multiple external and internal environments. The definition of economic security, containing the term “sustainability” and its derivatives. Based on the comparison of definitions of economic sustainability with similar definitions of economic security, their common characteristics are revealed. The differences between the studied concepts are shown. The proposed approaches to the definition of the essence of the economic sustainability of the enterprise.

Key words: economic security of an enterprise, economic sustainability of an enterprise, environment, approaches, state.